

ORIJENTALNI ELEMENTI I DATIRANJE KORSKIH KLUPA SPLITSKE KATEDRALE

JOVANKA MAKSIMOVIĆ

Pored velikih dvokrilnih drvenih vrata na glavnom ulazu splitske katedrale, koja je duboreznom skulpturom ukrasio majstor Buvina negde u drugoj deceniji XIII veka, poznati drveni naslon klupa u koru iste katedrale predstavlja najznačajniji sačuvani spomenik skulpture u drvetu nastale u srednjevekovnoj Dalmaciji. Dobro poznat u javnosti, on je davno privukao pažnju i istraživača i istoričara umetnosti koji su se bavili umetnošću Dalmacije. No, najiscrpniju studiju dao je i najzaslužniji ispitivač umetnosti u Dalmaciji Lj. Karaman, koji je, u svojoj doktorskoj disertaciji, radeći monografiju Buvinovih vrata, dao analizu i ovog rezbarenog naslona korskih klupa u splitskoj katedrali. Taj rad je kasnije u dva maha objavio, pre dvadeset dve godine u široj verziji i pre četiri godine u monografiji o Andriji Buvini u skraćenoj varijanti.¹⁾ U dosadašnjoj nauci njegovi zaključci su uglavnom prihvaćeni. Po njima je taj drveni naslon deo jednog ansambla korske klupe iz neke od splitskih crkava, najverovatnije crkve sv. Stjepana, koji je prenet i adaptiran u dozidani kor splitske katedrale.²⁾

Iako su od strane raznih autora uočeni neki stilski elementi, islamski u drvenim rešetkama naslona, koji podsećaju na »prozore kairskih kuća« i »vizantizirajući« u likovima apostola, ipak je celina smatrana uvek delom romaničkog stila i predstavnikom romaničke drvene skulpture kod nas. Na osnovu Karamanovih zaključaka ovaj drveni naslon datiran je u drugu polovinu XIII veka, a stil njegove plastike smatran »mnogo naprednijim nego kod majstora Buvine«.

¹⁾ Lj. Karaman, Buvinove vratnice i drveni kor splitske katedrale, Rad JAZU, knj. 275 umjet. razr., Zagreb 1942; Id., Andrija Buvina, Vratnice splitske katedrale, Drveni kor u splitskoj katedrali, Zagreb 1960.

²⁾ U posljednje vreme Konzervatorski zavod za Dalmaciju je preuzeo niz opširnijih radova na konzervaciji i restauraciji ovog značajnog srednjovekovnog umetničkog spomenika, koji zaslužuje da bude ne samo sačuvan, već i dostojno prezentiran.

Posmatrajući izvanredno rezbarene površine splitskog korskog naslona u sklopu čitave srednjevekovne umetnosti Dalmacije pa i Mediterana u celini, nama one imaju nešto drukčiji izgled. Čini nam se da je njihov romanički karakter daleko slabiji nego što se to misli i da je duh Istoka, Islama i Vizantije, ostavio daleko dublje tragove na njima. Kao posledica ovakvih metodskih razmatranja dolazi do revidiranja i vremena njihova postanka, i mi predlažemo drugačije datiranje drvenih naslona u nekadašnjem Dioklecijanovom mauzoleju.

Izvesne islamske elemente uočilo je više autora. To se, uglavnom, svodilo na neki opšti izgled, koji je zbog rešetkastih otvora podsećao na prozore muslimanskih kuća. Sam Karaman je bio više sklon da neke od njih, kao npr. rešetke na otvorima i ornament prepleta pripiše uticaju domaće sredine i starohrvatske umetnosti. Međutim, ulaženjem u jednu dalju analizu nalazi se sve više bliskosti sa islamskom umetnošću i u karakteru i stilu, i u detaljima.

Na prvom mestu opšta koncepcija naslona podseća na radove u drvetu bliske muslimanskoj, u prvom redu fatimidskoj umetnosti Egipta XI i XII veka. Te velike drvene površine sačinjene od raznih drvenih pločica na kojima su izrazbarene ljudske i životinjske figure, oivičene prepletnim ornamentima, lozicama, rešetkastim otvorima, neodoljivo podsećaju na drveni nameštaj fatimidskih džamija i koptskih crkava u Kairu iz istog vremena. Tako, na primer, u velikoj džamiji u Kairovanu, značajnom fatimidskom centru u današnjem Tunisu, nalazi se drvena ograda iz XI veka u obliku paravana sa rezbarenim biljnim i geometrijskim ornamentima i rešetkama u romboidnim otvorima kao na splitskom primeru.³⁾ U koptskim crkvama starog Kaira sačuvani su originalni drveni ikonostasi iz vremena tolerantnih Fatimida u obliku drvenih pregrada komponovanih od drvenih rezbarenih pločica sa predstavama ljudskih i životinjskih figura.⁴⁾ Takve pregrade i paravani sa rešetkama kroz koje se može viriti napolje, ali radoznalci ne mogu videti šta se događa unutra, sasvim su bliske orijentalnim shvatanjima i običajima, a suprotne zapadnim, romaničkim, po kojima su sve crkvene tajne i mošti vidljive i dostupne vernicima i hodočasnici. Ne treba zaboraviti da je muslimanska umetnost u vreme vladavine Fatimida uticala u velikoj meri na vizantijsku umetnost,⁵⁾ kao što je i sama crpla mnoge inspiracije iz helenističke i vizantijske kulture. Zbog toga se i u vizantijskoj i u hrišćanskoj umetnosti srednjeg veka u celini mogu videti mnogi islamski elementi koji su po svojem religioznom poreklu suprotni hrišćanstvu, ali su kao izvanredno dekorativni i efektni prihvaćeni naročito u oblastima Sredozemnog mora,

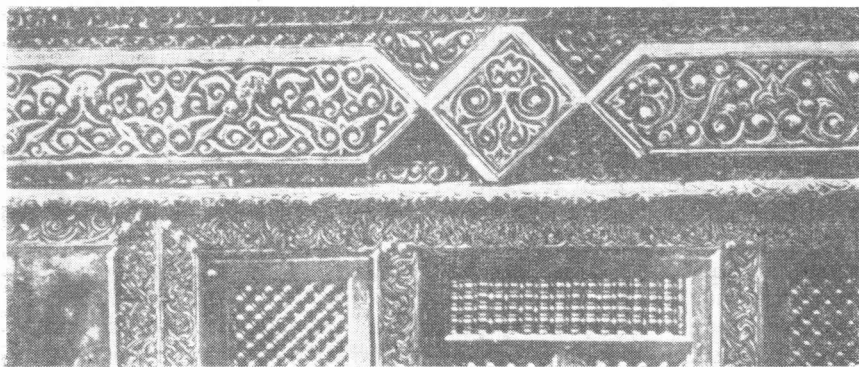
³⁾ G. Marçais, *L'art de l'Islam*, Paris 1946, T. XXI.

⁴⁾ Id., 84—85.

⁵⁾ A. Grabar, *Le succès des arts orientaux à la cour byzantine sous les Macédoniens*, Extrait de *Jahrbuch der bildenden Kunst*, II, 1951, 32—60.

gde se islamska i politička i kulturna ekspanzija najjače i osećala. Naročito su rado prihvatani oblici i motivi iz dekorativne umetnosti muslimanskih dvorova, motivi pevača, svirača, ratnika, strelaca, lovaca, atlanata i zabavljača, raznih divljih i domaćih životinja, biljni motivi, najčešće svi upleteni u vijugave lozice, dakle, motivi koji nisu sadržavali ničeg religioznog, već profane teme koje su imale neki, opšteljudski karakter bez verskih limitacija. Ta dekorativna umetnost izražena je kroz razne tehnike primenjenih umetnosti: drvo, bronzu, intarziju, slonovaču, srebro, staklo, keramiku, tekstil.

Posmatrajući pojedine motive na naslonima korskih klupa u splitskoj katedrali, mi nalazimo mnoge dodirne tačke baš sa ovom muslimanskom umetnošću. Već smo pomenuli da je sistem drvenih

Ograda iz XI st. (detalj). Kairovan, velika džamija

rešetaka u tokarskoj tehnici preuzet direktno iz fatimidske primenjene umetnosti, koja se odlikovala velikim tehničkim savršenstvom u obradi drveta. Kada je reč o veštini obrade drveta treba pomenuti i bogatu primenu intarzije, koja je postala naročito vidljiva na naslonima korskih klupa u Splitu posle njihove restauracije i koja je toliko karakteristična za muslimansku tehniku drveta. Sličnosti sa dekoracijom tokarenog drveta na nameštaju srednjeg veka kod nas, koji nažalost nije sačuvan već ga poznajemo po slikanim predstavama ili na reljefima, kao na primer na reljefu Blagovesti na zvoniku splitske katedrale,⁶⁾ samo potvrđuju uticaje većih muslimanskih majstora na vizantijske, italijanske, pa i radionice naših strana. Vijugava biljna lozica koja u svojim zaokretima ima razne biljne ili životinjske motive, toliko je opšte mesto umetnosti srednjeg veka da je nikako ne možemo vezati samo za stil romanike, kao što je to rađeno. Takva lozica, nasleđena iz helenističke i ka-

⁶⁾ J. Maksimović, Reljef splitskih Blagovesti, Zbornik Filozofskog fakulteta, VIII, 1, Beograd 1963, 227—239. V. Han. Profani namještaj na našoj srednjovjekovnoj fresci, Zbornik primijenjene umjetnosti 1, 1955,

snoantičke umetnosti, postala je omiljeni motiv vizantijske, muslimanske i romaničke umetnosti i vrlo mnoge klesana na fasadama građevina, dovratnicima i arhivoltima, rezbarena u drvetu i kosti, slikana na zidovima i minijaturama, tkana na tepisima. Pojedini motivi životinja i ljudi i način njihove obrade mogu dati više elementata za neku stilsku analizu.

Teško je pojedine motive pripisati posmatračkom daru i realističkom predstavljanju našeg domaćeg umetnika, kao što se to često želi, kada se zna da su mnogi od njih samo direktno preuzeti sa drugih uzora, kao što se to radilo tokom celog srednjeg veka. Tako, na primer, dva muzičara upletena u lozicu na našem drvenom naslonu, poznati su već davno bili u dekorativnoj umetnosti muslimanskih dvorova i oni će tek tokom XII veka ući u umetnost zapadne Evrope. Oni su naročito često predstavljeni na luksuznim kutijama od slonovače, rađenim za kalife i žene sa njihovih dvorova, kao na primer, na kutiji iz 968. godine, danas u Luvru, rađenoj za sina kordovanskog kalife, na jednoj drugoj iz 1004-5. godine, rađenoj za Al-Mansurovog sina, na kutiji rađenoj u Kordovi iz početka XI veka, također,⁷⁾ zatim na srebrnom posuđu, kao na primer na srebrnom tanjiru iz kasnog X ili ranog XI veka u Ermitažu, na okruglim medaljonima Abasida iz kraja X veka, ili na srebrnom kovčežiću iz XII veka, danas u Veneciji,⁸⁾ na drvenim vratima Fatimida iz XIII veka,⁹⁾ na keramici Fatimida iz XI i XII veka,¹⁰⁾ na raznim metalnim predmetima, kao na primer na okrugloj kutiji iz Ankare ili na čaši iz Kevorkian kolekcije u Njujorku, i na mnogim drugim predmetima,¹¹⁾ na slikanim minijaturama već od IX veka.¹²⁾ itd. Ta tipično dvorska, profana scena preneti je kasnije u Evropu i to ređe u njenu crkvenu umetnost, a češće u dekorativnu umetnost feudalnih dvorova.

Sličan je slučaj i sa mnogobrojnim malim lovačkim scenama, upletenim u vreže, sa strelcima i životinjama u trku ili miru. Najlepši primeri se nalaze na arabljanskim rogovima od slonovače, koji su bili rađeni da ukrase luksuzne zabave normanskih kraljeva na Siciliji i arabljanskih kalifa u Španiji. Pored očevide sličnosti motiva postoje i bliskosti u njihovom plastičnom rešavanju u drvetu u Splitu i slonovači na predmetima o kojima je reč.

⁷⁾ J. Beckwith, *Caskets from Cordoba*, London 1960, Pl. 15, 23, 27.

⁸⁾ *Id.*, fig. 23, 24.

⁹⁾ G. Migeon, *L'Orient musulman*, Musée du Louvre, *Sculpture, Bois sculptés, Ivoires, Bronzes, Armes, Cuivres, Papis et Tissus, Miniatures*, Paris 1922, T. 5, fig. 14; *Id.*, *Manuel d'art musulman*, *Arts plastiques et industriels*, Paris, 16-17.

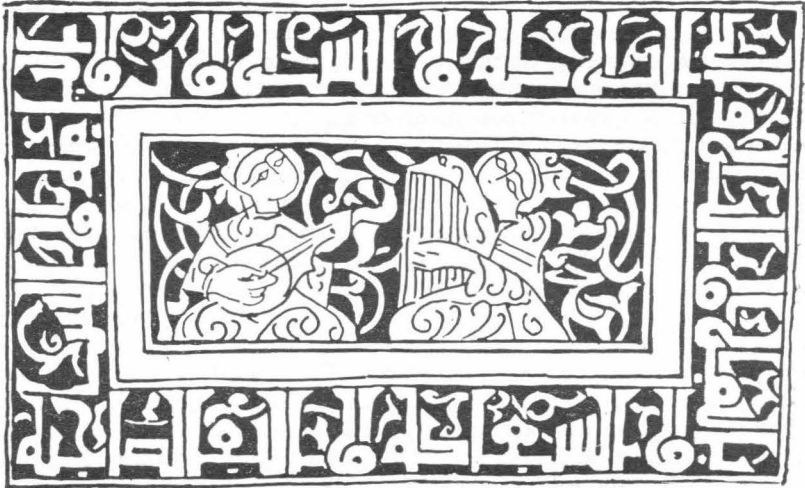
¹⁰⁾ D. S. Rice, *A Drawing of the Fatimid Period*, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XXI, 1, 1958, Pl. V.

¹¹⁾ D. S. Rice, *Studies in Islamic Metal Work*, VI, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, XXI, 2, 1958, Pl. VI, XIV, XIII, fig. 116; *Id.*, *Inlaid Brasses from the workshop of Ahmad Al-Dhake Al Mawsili*, *Ars Orientalis* II, 1957, fig. 14, 31.

¹²⁾ D. S. Rice, *The Seasons and the Labors of the Months in Islamic Art*, *Ars Orientalis*, I, 1954, Pl. II, fig. a.

A

B

Islamski kovčežić pr. 1200. god. (detalj). New York, Heeramanek Galleries

Među tim sitnim predstavama pažnju privlači i figura atlanta. Motiv atlanta, koji je star skoro kao i umetnost, često je prikazivan u srednjevekovnoj umetnosti Italije. Međutim, za splitski primer je bolje tražiti paralele u južnoj Italiji, gde episkopski presto u Bariju pruža divnu analogiju, nego u Modeni, kao što je isticano,¹³⁾ koja je, kao i cela severnoitalijanska umetnost mnogo dalja od splitskih naslona. Pogotovo zato što i mnogi drugi elementi upućuju na tranzitornu umetnost južne Italije. Leva figura, koja nosi kameni episkopski presto u crkvi sv. Nikole u Bariju ista je kao i njena minijaturna replika u drvetu na naslonu splitske klupe. Položaji nogu i tela su isti, da ne govorimo o načinu obrade i shvatanju plastike, o čemu će još biti reči. Veliko drvo palme, koje atlant u Splitu nosi na ramenima, po stilizaciji odgovara orijentalnim koncepcijama čestim naročito na arabljanskim slonovačama.¹⁴⁾

Posebno je zanimljiva predstava četiri sveštenika sa knjigom pokraj crkvenog oltara. Ljudske figure su postavljene u strogu simetričnu kompoziciju sa pultom u sredini. Sveštenici su obučeni u

¹³⁾ Lj. Karaman, Buvinove vratnice, 75.

¹⁴⁾ J. Beckwith, op. cit., Pl. 17, 25.

široka odela sa širokim rukavima, koja su naročito često slikana na figurama đakona na južnoitalijanskim minijaturama Exultet-rukopisa, kao i njima bliskom Osorskom jevanđelistaru iz druge polovine XI veka.¹⁵⁾ Još važnija od odela je postavka ljudske figure, koja je data sa telom i licem en face i sa rukama i nogama u profilu. Takvo prikazivanje ljudske figure vrlo je često u umetnosti južne Italije, koje je i tamo stiglo iz koptske i orijentalnih umetnosti, a unatrag se može pratiti čak do reljefa stare egipatske umetnosti.¹⁶⁾ Sama tema crkvenog obreda takođe je često slikana u Exultet-rukopisima, kao na primer na svitku katedrale u Bariju iz početka XI veka, gde je jedan đakon sličan onome iz Osorskog jevanđelistara, u benedikcionaru opet iz katedrale u Bariju iz početka XI veka, gde su naslikani sveštenik i đakon, kao i u vizantijskim liturgijskim rotulusima.¹⁷⁾ Predstava oltara ispod crkvenog ciborija (čiji je krov odsečen kao i glave sveštenika zbog sužavanja daske prilikom neke od restauracija ranijih vremena) vrlo je slična predstavi oltara na Buvinovim drvenim vratima i kamenom reljefu Blagovesti.¹⁸⁾

Ove analogije nas vrlo ozbiljno upućuju na kompozitnu umetnost južne Italije, u kojoj su se mešali vizantijski, arabljanski, romanički i antički elementi i tradicije. Ta južnoitalijanska varijanta romaničkog stila, toliko prožeta vizantijskim i orijentalnim reminiscencijama da se ne može smatrati ni romanikom u pravom smislu te reči, došla je do izražaja i na nekim drugim detaljima i figuralnim predstavama splitskog naslona, Lik tzv. sv. Dujma pod baldahinom je jedan od takvih primera. Upadljiva sličnost ovog lika sa figurama dvadeset i četiri biskupa na bronzanim vratima iz druge polovine XII veka u Beneventu, gde biskupi stoje pod trouglastim baldahinima, sa spreda trouglastim mitrama na glavama, blagosii-

¹⁵⁾ V. Novak, Praeconium paschale u Osorskom evanđelistaru, Glas CCL, knj. 10. Odelj. društ. nauka SANiU, Beograd 1961, sl. 2. Još jedanput najlepše zahvaljujem Branki Telebaković-Pecarski, asistentu Filozofskog fakulteta u Beogradu, koja mi je ljubazno ustupila fotografiju inicijala iz ovog rukopisa.

¹⁶⁾ O takvoj postavci ljudske figure u umetnosti Dalmacije i njenom poreklu v. J. Maksimović, Model u slonovači zadarskog kamenog reljefa i neka pitanja preromanske skulpture, Zbornik radova Vizantološkog instituta 7, Beograd 1961, 85—95.

¹⁷⁾ E. Bertaux, L'art dans l'Italie méridionale, Paris 1904, Pl. IX, 1, X, 1; A. Garbar, Un rouleau liturgique constantinopolitain et ses peintures, Dumbarton Oaks Papers 8, 1954, 163—199; Byzantine art a european art, Athens 1964, No. 357, 358, 359, Pl. 358, 359.

¹⁸⁾ J. Maksimović, o. c., 235—236. Tamo smo analizirali predstavu oltara i njegovog ciborija sa stubovima vezanim u čvor i utvrdili njegovo vizantijsko poreklo sa slikanih minijatura. Razlistali kapiteli ciborija rezanog na naslonu klupe ne približavaju se stilu gotike, kao što se to misli, već se od njega udaljavaju. Prikazivanje kapitela u obliku krošnje drveta kao na slikanim minijaturama u rukopisima odudara od organizovanih kapitela gotike na kojima su listovi raspoređeni po utvrđenom redu. Argumentat da ovi kapiteli pomažu datiranju celog drvenog naslona u drugu polovinu XIII veka, kao navodno bliski gotici, gubi na snazi, pošto su karakteristični za raniju epohu.

ljaju desnom, a drže biskupske štapove levom rukom,¹⁹⁾ navodi na misao da se u Splitu ne radi o sv. Dujmu, svecu zaštitniku grada Splita, već o nekom od splitskih biskupa. Na to navodi ne samo njegov biskupski ornat, već i odsustvo nimba oko glave. To što je on dobio malo i sporedno mesto na naslonu ne treba da nas zbunjuje, pošto su portreti biskupa i donatora rađeni u malim dimenzijama, kao ovaj, na srebrnim okvirima ikona i na drugim predmetima umetničkog zanata u Vizantiji i na Zapadu. Ova figura, a posebno njena trouglasta mitra (sa dva roga, prednjim i zadnjim) bila je jedan od argumenata, za datovanje celog naslona u drugu polovinu XIII veka, »najvažniji detalj za utvrđivanje datuma drvenog kora«. ²⁰⁾ Međutim, ovaj tip mitre poznat je od druge polovine XII veka i može se videti na mnogim umetničkim spomenicima iz tih vremena: na biskupskim portretima na bronzanim vratima u Beneventu, na liku sv. Vlaha na emalju u dubrovačkoj katedrali, itd.²¹⁾ Zbog toga ovaj argumenat za datiranje drvenog naslona u drugu polovinu XIII veka gubi na snazi, jer se i takva mitra i biskupski ornat javljaju skoro vek ranije.

Slična ovoj je i druga figura bez nimba, tzv. portre donatora, koji u sebi nosi mešavinu vizantijskih stilskih elemenata i zapadnih likovnih rešenja u detaljima. Njih dvojica predstavljaju verovatno crkvenog i svetovnog donatora, biskupa i vladara. Jedino oni nemaju nimbove oko glave i stoje pod posebnim baldahinima, koji ih i kompoziciono odvajaju od likova svetaca i dekorativnih motiva. Toj grupi se mogu pridružiti i dopojasni likovi apostola. Stavljeni u romboidne ramove, uokvirene tokarenim stubićima i intarziranim ukrasima, što je tako karakteristično za islamsku dekoraciju, apostoli sa rotulusima su južnoitalijanska interpretacija vizantijskih modela. Hronološki najbliži su im medaljoni slikani ili rađeni u emalju iz XII veka, kao na primer apostoli na emaljima iz Kapue,²²⁾ koji opet imaju svoje uzore na poprsjima apostola i svetaca rađenim u slonovači na raskošnim carigradskim triptisima, kao na primer na poznatom Harbaville-triptihu iz Luvra.²³⁾ Ovde treba pomenuti, iako još nije bilo govora o stilskim detaljima, i identičnu obradu kose u zasebnim masama sa sitnim zarezima na njima, na vizantijskim slonovačama X veka, kao na primer na Ulasku u Jerusalem iz Berlina ili Uspenju Bogorodice iz Minhena, i na splitskim medaljonima u drvetu.²⁴⁾ Pri tome se, razume se, ne misli na uticaje iz Carigrada, već na identične ili slične koncepcije plastične obrade u primenjenim umetnostima orijentalnog sveta i Mediterana.

¹⁹⁾ E. Bertaux, o. c., 423—424, fig. 177.

²⁰⁾ Lj. Karaman, Buvinove vratnice, 81—82.

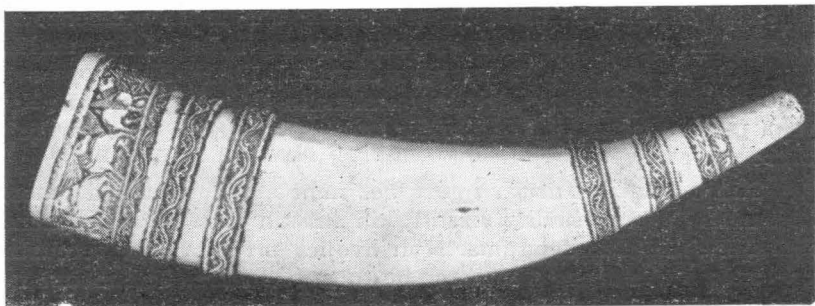
²¹⁾ J. Maksimović, Emaux italo-byzantines en Italie méridionale et à Dubrovnik, Actes du XII e Congrès International des Etudes Byzantines, III, Beograd 1964, 245—249, fig. 2.

²²⁾ Id.

²³⁾ D. T. Rice, The Art of Byzantium, London 1959, fig. 100, 101.

²⁴⁾ Id., 115, 119.

Izvesne sličnosti u izboru motiva i obradi drveta između splitskog naslona i episkopskog prestola u Monteverdine u južnoj Italiji već su ranije nagoveštene.²⁵⁾ Predstave divljih životinja na njima su direktne replike muslimanskih tema, a ornamenti pletenica i čvorova, zvezda, raznih antitetičnih predstava, životinja u lozicama, su delovi muslimanskog ornamentalnog repertoara. Takođe tipična za muslimanske majstore je tehnika rada sa podjednako ravnim dekorativnim motivima u udubljenoj osnovi, obično ispunjenoj mastikom, a u Splitu intarzijom kosti i drveta, što je postalo naročito vidljivo posle skorašnje restauracije drvenog naslona.²⁶⁾ Muslimanski namještaj je bio uglavnom od drveta, a arabljanski stolari i du-

Lovački rog iz XII st. (Sicilija). Cleveland muzej

boresci vrsni majstori svoga zanata i poznati u tadašnjem svetu. Pod njihovim uticajima ili uticajima njihovih dela radili su srednjevekovni majstori hrišćanske Evrope i preuzimali njihove elemente.

Način obrade drveta i shvatanje drvene plastike slični su na širokim površinama splitskih naslona i drvenih predmeta izrađenih i ukrašenih u muslimanskoj i koptskoj umetnosti iz vremena Fatimida, na već pomenutom drvenom nameštaju u džamijama, ikonostasima u koptskim crkvama, prestolu u Monteverdine, itd. Sličan način i stil obrade figura i ornamenata je primenjen i na brojnim predmetima rađenim u slonovači, na kutijama za mirise i nakit, na rogovima. Odnosi punog i praznog, svetlog i tamnog, dovedeni su u jednu ravnotežu, koja nigde nije narušena. Gustina ornamenata je svuda podjednako sprovedena. U ornametalnu dekoraciju utopljeni su ljudski i životinjski motivi, rađeni na zasebnim stoličicama, u širokim masama bez plastičnog analiziranja pojedinih delova tela, tako da deluju više kao siluete ostvarene izrazitom konturom i lakim oblim tretmanom površina. Sve to jednakim li-

²⁵⁾ A Grabar, Trônes épiscopaux du XI ème et XII ème siècle en Italie méridionale, Wallraf-Richartz-Jahrbuch, XVI, 1954, 32, n. 2.

²⁶⁾ Možda je restauracija suviše potencirala ovu mešavinu raznovrsnog i raznobojnog materijala i šarenilom donekle narušila jedinstvo naslona.

kovnim kvalitetima ukrašava veliku dekorisanu površinu, koja nije razbijena nijednom izuzetno velikom predstavom, koja bi se isticala bilo dimenzijama, bilo plastičnošću.

Takva koncepcija plastičnog ukrasa karakteristična je za duborez na splitskim naslonima, što nesumnjivo svedoči o jakim muslimanskim uticajima i orijentalnim uopšte. U poređenju sa Buvinovim vratima na splitskoj katedrali, ovi nasloni pokazuju stilske elemente iz ranije epohe. Mešavine muslimanskih, vizantijskih i ranih romaničkih elemenata tipične su za vreme u kome romanični stil nije bio sazreo niti stekao sve svoje stilske komponente. Jaki muslimanski, odnosno arabljanski uticaji bili su dominantni tokom XI i XII veka na svim obalama Mediterana, a posebno u južnoj Italiji i Siciliji, a njihov eho je stizao i do Dalmacije. Kasnije će sve jači zapadni vetar naneti i sve brojnije i jače zapadnjačke komponente u umetnost Italije i Dalmacije.

Ne bi se moglo reći da je »oblik daleko doteraniji u detalju i napredniji« kod majstora kora nego kod Buvine, niti da je »naslon kora bliži skulpturama Radovanova portala u Trogiru«. ²⁷⁾ Radovanova skulptura ima skoro sve elemente zrele romaničke plastike, sa jakim kontrastima plitkih i reljefnih delova, svetlog i tamnog, sa različitom obradom ornamenta, biljnog, životinjskog i ljudskog sveta, sa diferenciranjem materije i detalja, sa jakim realističkim tendencijama u predstavljanju faune i flore, sa jasnom tematikom ilustrovanom u čvrstom kontinuitetu reljefnih scena. Na dekorativnim drvenim naslonima korskih klupa nema ni traga od ovih elemenata, već je sve podređeno dekorativnoj zamisli, u kojoj biljni ornamenta mestimično još imaju antirealističnu, stilizovanu, orijentalnu interpretaciju, životinjski svet ukružene stavove bez života, a ljudske figure su svedene na simvole jedne iskidane ideje. Svi oni, čovek i biljka, životinja i ornament, imaju podjednaku vrednost.

Nasloni korskih klupa u splitskoj katedrali su nastali verovatno u drugoj polovini XII veka sudeći po brojnim analogijama motiva i stilskih elemenata nastalih u tom periodu. O njima je već ranije bilo reči. Na kraju treba još reći da se nastanak ovih naslona pre uklapa u epohu umetnosti XII veka u Dalmaciji, nego druge polovine XIII veka. XII vek je u Dalmaciji vreme u kome je ona preplavljena raznorodnim uticajima i privremenim dominacijama sa jasnom infiltracijom južnoitalijanskih elemenata. Na drugoj strani, XIII vek je imao jasniji stilski razvoj, počevši sa Buvinom, preko reljefa Blagovesti na splitskom zvoniku ²⁸⁾ i Radovanovog portala

²⁷⁾ Lj. Karaman, Buvinove vratnice, 80.

²⁸⁾ J. Maksimović, Reljef splitskih Blagovesti. Tamo sam ikonografskom i stilskom analizom pokazala da je ovaj reljef morao nastati u vreme prve polovine XIII veka, tj. u periodu između Buvine i Radovana, a ne u vreme druge polovine XIII veka, posle Radovana.

I ovom prilikom zahvaljujem Konzervatorskom zavodu za Dalmaciju koji mi je ljubazno ustupio fotografije drvenih korskih naslona u splitskoj katedrali.

Šahovska figura iz XI st. Boston, Fuld Collection

u Trogiru, do predikaonica u Splitu i Trogiru i figura na trogirskom ciboriju. Neometani razvoj romanike XIII veka u Dalmaciji bio je posledica političkih i društvenih prilika u gradovima Dalmacije i umetničkih prilika u samoj južnoj Italiji, gde je pod Fridrihom II vaskrsavala antika i prekidala puteve muslimanskih uticaja i južnoitalijanskih simbioza u celini. Drvena skulptura u Splitu, posebno na naslonu kora, pripada ranijoj episi u kojoj je neujednačenost kulture omogućila i veću stilsku heterogenost. Datiranjem naslona korskih klupa u Splitu u XII vek, njihova skulptura postaje međučlan između ranije umetnosti u Dalmaciji, u kojoj su se sukobljavale različite struje: preromanička, vizantijska, orijentalna, i umetnosti XIII veka, koja je imala logični razvitak od vizantijsko-antičkih koncepcija do romaničkih, u koje je najzad uplovila punim jedrima. Dosadašnjim datiranjem klupe u drugu polovinu XIII veka stvarana je uvek jedna nejasna stilaska interpolacija u već jasno definisanu i superiornu umetnost Radovana i njegovog kruga. Ovakvo, drvena skulptura na naslonima ostaje posljednji veliki prodor i izraz muslimanske i istočne umetnosti u naše primorske krajeve, sve do njene ponovne ekspanzije u doba Turaka.

ELEMENTS ORIENTAUX ET DATATION DES STALLES DU CHOEUR
DE LA CATHEDRALE DE SPLIT

JOVANKA MAKSIMOVIC

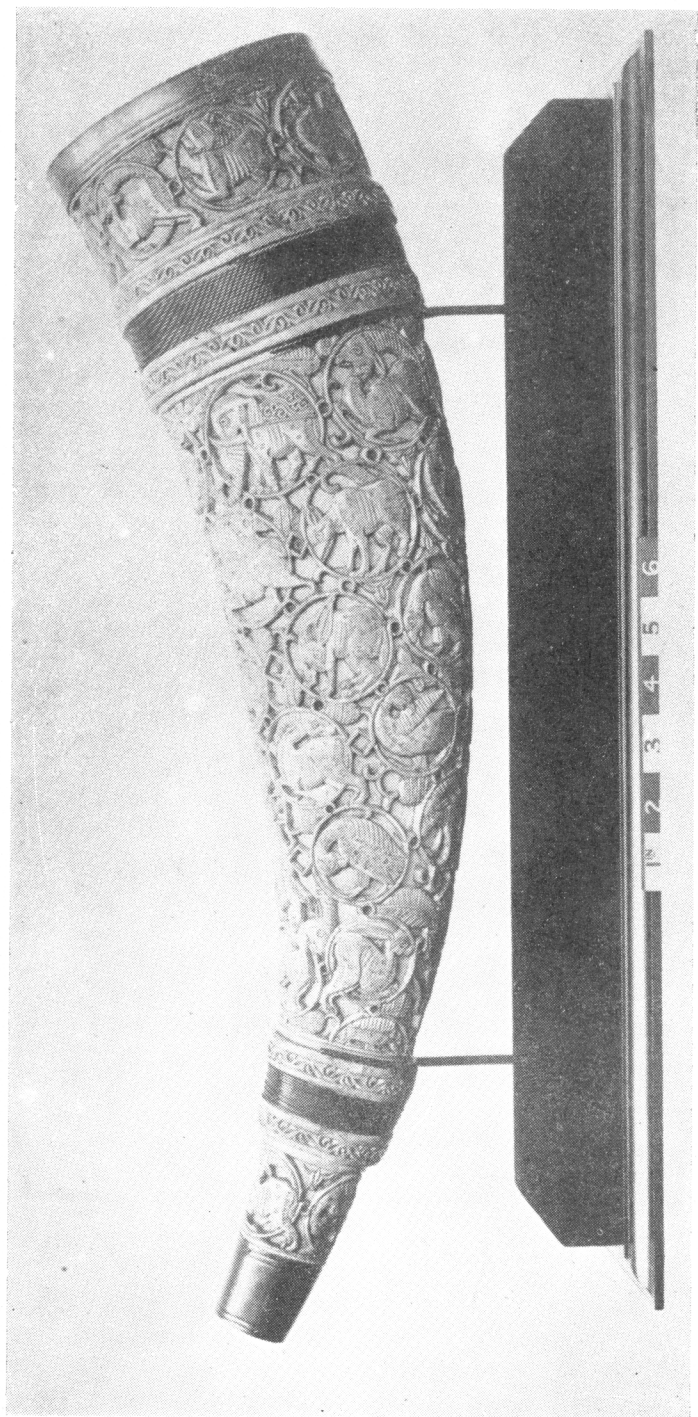
Les dossiers en bois des stalles de la cathédrale de Split ont, jusqu'à présent, été considérés dans la littérature comme une plastique romane de sculpture sur bois de la seconde moitié du XIIIe. s. Cependant, si l'on remarque leurs nombreux éléments d'art oriental, arabe et byzantin, leur caractère roman apparaît beaucoup plus faible, et antérieure la date de leur exécution.

La conception générale de ces dossiers rappelle des travaux en bois proches de l'art musulman, en premier lieu de l'art fatimide d'Egypte des XIe. et XIIe. s. Les grandes surfaces en bois formées de différentes plaques de bois sur lesquelles sont sculptées des figures humaines et animales, entourées d'ornements entrelacés, de sarments, d'ouvertures grillagées, font songer au mobilier en bois des mosquées fatimides et églises coptes du Caire de la même époque. L'art fatimide a beaucoup influencé l'art byzantin, ainsi que l'art médiéval de l'Italie méridionale et l'art médiéval chrétien dans son ensemble. Ceux-ci ont adopté les motifs de l'art décoratif des palais musulmans, motifs de chanteurs, musiciens, chasseurs, guerriers, diverses bêtes sauvages et motifs floraux, donc tous ceux qui n'étaient pas religieux en soi. C'est ainsi que deux musiciens figurant sur les dossiers des stalles de Split étaient connus depuis longtemps dans l'art des palais de divers califes, et ont été particulièrement représentés sur des objets de luxe en ivoire, argent, céramique, etc. . . de même que des scènes de chasse avec archers sur des cors de chasse en ivoire.

Il existe aussi de nombreuses ressemblances avec l'art de l'Italie méridionale. Les représentations de prêtres officiant, telles que sur les dossiers des stalles de Split, ne sont pas un thème nouveau mais figurent souvent sur les rotulus Exultet de l'Italie du Sud, sur les rotulus liturgiques byzantins, de même que sur l'initiale de l'évangéliste d'Osorski (XIe. s.) L'image dite de Saint Dujam en vêtements épiscopaux rappelle tellement celle de l'évêque figurant sur les portes de bronze de Benevento (XIe. s.) que l'on peut conclure qu'à Split aussi est représenté un évêque, probablement le donateur ecclésiastique des stalles. En dehors de lui, seul le donateur laïque- le souverain- n'a pas de nimbe autour de la tête, et tous deux sont séparés des autres représentations par un baldaquin à part. Les figures des apôtres avec rotulus à la main sont une interprétation de l'Italie méridionale de modèles byzantins. Les ressemblances dans le choix du motif et le traitement du bois sont grandes entre les dossiers des stalles de Split et le siège épiscopal de bois, du XIIe. s., de Montevergine- également en Italie du Sud. Nombreuses sont les analogies avec l'art composite de l'Italie méridionale, dans lequel se sont mêlés les éléments byzantins, arabes, romans et antiques, de même qu'avec la variante italo-méridionale du style roman, imprégnée de réminiscences byzantines et orientales.

La manière de traiter le bois et de concevoir la plastique du bois est tout-à-fait proche des travaux musulmans sur lesquels les relations de vide et de plein, d'ombre et de lumière s'équilibrent; l'épaisseur des ornements également répartie, tous les motifs de même valeur plastique et leurs formes avec contours appuyés et le léger traitement de la surface, font l'effet de silhouettes.

Pour toutes ces raisons, les dossiers en bois des stalles de Split n'appartiennent pas au XIIIe. s. mais remontent aux environs de la seconde moitié du XIIe. s., lorsque les influences musulmanes étaient encore puissantes dans l'Italie et du Sud et en Dalmatie. Elles seront coupées au commencement du XIIIe. s. par les conceptions antiques de Frédéric II dans l'Italie du Sud et par les courants occidentaux de plus en plus forts en Dalmatie. Alors un style roman constamment épuré s'impose en Dalmatie; le portail de la cathédrale de Trogir (1240) en marque l'apogée. A cette époque les contacts avec l'Italie du Sud s'affaiblissent de plus en plus et le gothique- qui y était presque inexistant- pénètre en Dalmatie, par l'Italie centrale et septentrionale.

1. Lovacki rog iz XII st. (Sicilija). London, Victoria and Albert Museum

2. Naslon korske klupe (detalji). Split, katedrala

7
fija carna. In fuit enos; In fuit fel.
In fuit Adam. In fuit di; In fuit ple
nis, spulco fegestus et aios dante;

LYM... us... st... 112... ue

ca uitate
com angely
Ex auptax celo
fim. exul aene diu, ne
mistero. spiraenag fegis uic to tae. au
lax in aone saluacoe. Gaudeat se

3. Osorski evanđelistar iz XI st. fol. 53. Rim, Biblioteca Vaticana

4. Naslon korske klupe (detalj). Split, katedrala

5. Biskupsko prijestolje iz XII st. Montevergine

6. Naslon korske klupe (detalj). Split, katedrala